

УДК (UDC) 316.485 : 355.01 (477+470)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2023.06.053

USE OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL WEAPONS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Halyna Kalinicheva,

e-mail: h.kalinicheva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>

*State University of Telecommunications,
Ukraine, 03110, Kyiv, str. Solomyanska, 7*

Abstract

The article focuses attention on the process of the development of the hybrid aggression of the Russian Federation against Ukraine into a out-and-out war, which actualizes the increased attention to operations on the information front. It is emphasized that information in the conditions of the Russian-Ukrainian war becomes a powerful weapon that capable of influencing the development of events.

The purpose of the article is to study the impact of information-psychological weapons on the psychological state of society and to determine the factors for preventing the impact of misinformation and manipulation on individual and mass consciousness in Ukrainian society.

The author clarified the content, forms and components of the information war, in which various types of information weapon is used. The essence and specifics of informational and psychological weapons were analyzed; the purpose, means and methods of its influence on the psychology of people are determined; the consequences of the application of information and psychological operations in Crimea and Donbas are summarized. Attention is paid to the role of mass media in spreading propaganda, disinformation, fakes, manipulations, spreading rumors, applying psychological pressure using various methods and techniques.

The author proves that aimed at mass and individual consciousness using of informational and psychological weapons is an important component of interstate confrontation. The author demonstrates the dynamics and effectiveness of the using of information weapon in the Russian-Ukrainian war. The article contains many historical examples, based on sociological research in Russia and Ukraine.

The paper outlines directions for countering the destructive impact of informational and psychological weapon on the individual and society and proposes measures to ensure the information security of Ukrainian citizens.

Keywords: Russian-Ukrainian war, information, information weapon, information-psychological weapon, information-psychological operation, psychological influence, consciousness, manipulation

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Галина Калінічева,

e-mail: h.kalinicheva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>

*Державний університет телекомунікацій,
Україна, 03110, м. Київ, вул. Солом'янська, 7*

Анотація

У статті акцентується увага на процесі переростання гібридної агресії Російської Федерації проти України у повномасштабну війну, що актуалізує посилення уваги до операцій на інформаційному фронті. Наголошується, що інформація в умовах російсько-української війни стає потужною зброєю, спроможною впливати на перебіг подій.

Мета статті полягає у дослідженні впливу інформаційно-психологічної зброї на психологічний стан суспільства та визначенні чинників запобігання впливу дезінформації та маніпуляцій на індивідуальну та масову свідомість в українському соціумі.

Автором з'ясовано зміст, форми та складові інформаційної війни, в якій застосовуються різні види інформаційної зброї. Проаналізовано сутність та специфіку інформаційно-психологічної зброї; визначено мету, засоби та методику її впливу на психіку людей; узагальнено наслідки застосування інформаційно-психологічних операцій в Криму та на Донбасі. Приділено увагу ролі ЗМІ у поширенні пропаганди, дезінформації, фейків, маніпуляцій, чуток, здійсненні психологічного тиску із застосуванням різноманітних методів і прийомів.

Автор доводить, що використання інформаційно-психологічної зброї, націленої на масову та індивідуальну свідомість, є важливим складником міждержавного протистояння. На конкретних історичних прикладах, спираючись на соціологічні дослідження в Росії та Україні, проаналізовано динаміку та результативність застосування інформаційної зброї в російсько-українській війні.

У статті окреслено напрями протидії деструктивному впливу інформаційно-психологічної зброї на особу і суспільство та запропоновано заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки українських громадян.

Ключові слова: російсько-українська війна, інформація, інформаційна зброя, інформаційно-психологічна зброя, інформаційно-психологічна операція, психологічний вплив, свідомість, маніпуляція

Постановка проблеми. Генеза російсько-української війни у XXI столітті є прикладом переростання гібридних загроз локального характеру у глобальні проблеми; трансформацію економічних й інформаційних війн, розпочатих Російською Федерацією проти незалежної України ще на початку 2000-х рр. – у повномасштабні військові операції. Розв'язання Росією 24 лютого 2022 р. повномасштабної війни проти України активізувало операції й на інформаційному фронті: обсяг дезінформації, фейків, маніпуляцій про внутрішню й зовнішню політику України та Росії, перебіг військового протистояння суттєво збільшився.

Актуальність проблеми використання інформаційно-психологічної зброї у російсько-українському військовому протистоянні зумовлена її характером та наслідками. Застосуванням інформаційно-психологічної зброї може мати потужний емоційний вплив на населення країни та збройні сили; спричинити ідеологічні

диверсії та дезінформацію; слугувати підтримці сприятливої суспільної думки; сприяти організації масових демонстрацій під фальшивими гаслами тощо. Пропаганда та поширення чуток, фейків, дезінформації детермінують деформацію свідомості та управління індивідуальною і колективною поведінкою. Психологічна війна базується на тому, що люди живуть емоціями та піддаються впливу одне одного в соціумі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженню гібридних та інформаційних війн присвячено численні публікації зарубіжних науковців. В роботах А. Аржаковського (Arzhakovskiy, 2015), Р. Вілкі (Wilkie, 2009), Ф. Гофмана (Hoffman, 2007), Т. Кузьо (Kuzio, 2017), М. Лібікі (Libicki, 1995), Дж. Мак'юена (McCaen, 2008), Ю. Фельштинського, М. Станчева (Felshtynskiy & Stanchev, 2015), К. Хіроакі (Khiroaki, 2016), М. Шора (Shore, 2017) та інших зарубіжних дослідників висвітлено широке коло проблем, пов'язаних з гібридними війнами, зокрема й російсько-українською конфронтацією.

Українські дослідники аналізують події безпосередньо у процесі гібридного та повномасштабного військового протистояння з Росією. Заслужують на увагу роботи О. Барни (Barna, 2019), М. Гетьманчука (Hetmanchuk, 2017), В. Головченка (Holovchenko & Doroshko, 2016); М. Дорошка (Doroshko, 2017; Doroshko & Baliuk, 2018), В. Горбуліної (Horbulina, 2015, 2017), О. Звездової, О. Вакалюка (Zvezdova & Vakaliuk, 2022), Н. Кравченко (Kravchenko, 2022), В. Лизанчук (Lyzanchuk, 2019), Є. Магди (Mahda, 2015), Ю. Офіцинського (Ofitsynskiy, 2018), Г. Перепелиці (Perepelytsia, 2015).

Феномену інформаційних війн присвячені монографії Д. Кіслова (Kislov, 2013), О. Курбана (Kurban, 2017), Г. Почепцова (Pocheptsov, 2016) та численні наукові розвідки фахівців в галузі історії, політології, соціології, міжнародних відносин, журналістики, кібербезпеки (Brzhevskaya, Dovzhenko, Kyrychok, Haidur & Anosov, 2019; Dilai, 2019; Kharchenko, Sapohov, Shamraieva & Novikova, 2016; Shevchenko, 2007).

Сутність, зміст та напрями інформаційно-психологічних війн, теорію і практику інформаційного протистояння, методи і засоби ведення інформаційних операцій та контрманіпулятивних стратегій розкрито в монографічних дослідженнях О. Литвиненка (Lytvynenko, 2000, 2003), низці спеціальних навчальних видань і колективних монографій (Informatsiina bezpeka: kontrmanipulyativni stratehii, 2005; Informatsiina bezpeka (sotsialno-pravovi aspekty), 2010); Suhestyvnii tekhnolohii manipulyativnoho vplyvu, 2011; Istoriia informatsiino-psykhologichnoho protyborstva, 2012; Informatsiino-psykhologichne protyborstvo, 2018). Ці роботи уможливають розуміння особливостей сучасного етапу інформаційно-психологічних війн, технологій маніпулятивного впливу на свідомість людей та контрманіпулятивних заходів, а також концептуальних основ інформаційної безпеки держави.

Специфіку нинішньої психологічної ситуації та багатоаспектність впливу ворожого інформаційного контенту на суспільство в цілому та молодь зокрема, розкрито у наукових розвідках Н. Марути і М. Маркової (Maruta & Markova, 2015), Ю. Мороз, Ю. Твердохліб (Moroz & Tverdokhlib, 2016), С. Олексієнка, О. Андрощук (Oleksiienko & Androshchuk, 2019), В. Савченко, В. Курило (Savchenko & Kurylo, 2018), Габро І., Вовчук Л., Шевчук О. (Habro, Vovchuk & Shevchuk, 2020; Habro & Shevchuk, 2021), В. Хорошка, та Ю. Хохлачової (Khoroshko & Khokhlachova, 2019).

Узагальнюючи стан наукової розробки проблеми у вітчизняній історіографії, маємо констатувати великий дослідницький інтерес та наявність ґрунтовних, цікавих, оригінальних студій у цій царині представниками різних галузей наук. Враховуючи активну фазу військового російсько-українського протистояння та геополітичні наміри ворога, активізацію інформаційної конфронтації, напружену соціально-психологічну ситуацію в українському суспільстві, вважаємо за необхідне продовжувати реалізовувати подальші дослідження різних складових цієї проблеми.

Метою наукової розвідки є визначення впливу інформаційно-психологічної зброї в умовах російсько-української війни на психологічний стан суспільства та

окреслення напрямів запобігання деструктивному впливу дезінформації та маніпуляцій на індивідуальну та масову свідомість в українському соціумі.

Методологія дослідження. Наукова розвідка спирається на принципи розвитку й історизму, об'єктивності, причинності, системності. У процесі дослідження нами були використані філософські та загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції, аналогії, системного аналізу, абстрагування. Комплексне вивчення складових інформаційно-психологічної зброї в контексті російсько-українського протистояння ґрунтувалося на використанні системно-історичного методу, який уможливує дослідження проблеми та її складових як взаємопов'язаної системи в конкретній історичній ситуації.

Виклад основного матеріалу. Потужною складовою протистояння між державами та народами на сучасному етапі розвитку людської цивілізації є інформаційні війни. Узагальнюючи науковий доробок фахівців, ми під інформаційною війною розуміємо процес протистояння країн і народів, спрямований на досягнення політичних, економічних, військових або інших цілей стратегічного рівня, шляхом впливу на цивільне населення, владу та (або) збройні сили протилежної сторони, за допомогою поширення спеціально відібраної та підготовленої інформації, інформаційних матеріалів та протидії таким впливам щодо власної сторони. Сферами впливу для ведення інформаційних війн виступають політична, дипломатична, фінансово-економічна, інноваційна та військова сфери.

Наприкінці ХХ ст. національний Інститут Оборони США публікує роботу Мартіна Ч. Лібікі «Що таке інформаційна війна?», в якій автор виокремлює сім форм інформаційної війни:

1. *Командно-управлінська*, яка спрямована на канали зв'язку між командуванням та виконавцями і має на меті позбавлення управління.

2. *Розвідувальна війна* – збір стратегічно важливої військової інформації та захист власної.

3. *Електронна війна*, що спрямована проти засобів електронних комунікацій – радіозв'язку, радіолокаційних станцій, комп'ютерних мереж.

4. *Психологічна війна*, яка використовує пропаганду та інформаційно-психологічний вплив на свідомість населення. В її структурі він виокремив чотири напрями: підрив громадянського духу, деморалізація Збройних Сил, дезорієнтація командування та війна культур.

5. *Хакерська війна* має на меті здійснення диверсійних дій проти цивільних об'єктів противника та захист від них (дії проти військових розцінюються як електронна війна). Зброя хакерів, на думку Мартіна Ч. Лібікі, – це комп'ютерні віруси.

6. *Економічна інформаційна війна*, яка існує у двох формах – інформаційної блокади та інформаційного імперіалізму.

7. *Кібервійна*, на відміну від хакерської війни, передбачає захоплення комп'ютерних даних, що дозволяють вистежити ціль (особу) або шантажувати її. В окремих специфічних напрямках виділено семантичні атаки (Libicki, 1995).

Сучасні високотехнологічні війни, як правило, мають «гібридний» характер й передбачають комплексне застосування воєнних, політичних, інформаційних, соціально-психологічних та інших методів її ведення. Будь-яка війна, у т.ч. числі й інформаційна, передбачає застосування певного арсеналу зброї.

Так, Російська Федерація, починаючи з початку 2000-х рр. проводила щодо України гібридну війну, застосовуючи практично всі складові війни інформаційної та використовуючи весь арсенал інформаційної зброї з метою впливу на масову свідомість російського суспільства, українських громадян та зарубіжної аудиторії. Ми погоджуємося з Н. Кравченко, що «головною метою інформаційної війни в Україні є знищення української державності, в Росії – виправдання дій російського керівництва з метою отримання підтримки з боку власних громадян, в Європі – дискредитація держави Україна, керівництва країни, її Збройних Сил, а якщо більш

ширше, то і дискредитація ЄС, НАТО, європейських цінностей. Тобто інформаційна війна – це виклик для України та міжнародної спільноти, загроза міжнародному світовому порядку» (Kravchenko, 2022: 108).

Інформаційна зброя – це сукупність технік і технологій інформаційного впливу на інформаційну інфраструктуру та інформаційне поле певної території чи держави, на психіку, свідомість і підсвідомість її населення задля дестабілізації інформаційного простору з подальшим завданням шкоди суспільно-політичній системі та збройним силам. Об'єктами інформаційної зброї є комп'ютерні системи, системи зв'язку, засоби масової інформації та психіка людини. За об'єктами впливу інформаційну зброю поділяють на класи: 1) *інформаційно-технічний* – зброя, що впливає на цивільну, державну та військову інформаційну інфраструктуру; 2) *інформаційно-психологічний* – зброя, що впливає на морально-психологічний стан окремої особистості, групи людей і суспільства в цілому. Інформаційну зброю відрізняє від звичайних засобів ураження: 1) *скритність* (можливість досягати мети без видимої підготовки та оголошення війни); 2) *масштабність* (можливість завдати непоправної шкоди, не визнаючи національних кордонів та суверенітету, без обмеження простору у всіх сферах життєдіяльності людини); 3) *універсальність* (можливість багатоваріантного використання як військових, так і цивільних структур країни нападу проти військових та цивільних об'єктів країни паразити) (Ranchuk, 2022).

З усього арсеналу інформаційної зброї в умовах російсько-української війни (2014 – теп. час) набуває особливої актуальності використання так званої *інформаційно-психологічної зброї*. Адже головними об'єктами її впливу і захисту від неї є психіка політичної еліти та населення супротивних сторін; система формування суспільної свідомості та думки, система прийняття політичних і державно-управлінських рішень у сфері національної безпеки тощо.

Залежно від мети застосування інформаційно-психологічної зброї, використовують різні засоби впливу на людей та їхню психіку: спотворення інформації, яку отримує політичне керівництво, командування та особовий склад збройних сил противника; нав'язування їм фальшивої або беззмістовної інформації, яка лишає їх можливості правильно сприймати події або поточну ситуацію та приймати правильні рішення.

Інформаційно-психологічна зброя містить, на думку М. Шевченко, наступні складові:

1. *Концептуально-методологічну зброю* як засіб впливу на інформацію: світоглядну, методологічну. Результатами застосування цієї зброї є: світоглядний хаос, некритичність мислення і диктат забобонів, що дає змогу здійснювати екзистенційне маніпулювання суспільною свідомістю; формування комплексу меншовартості народу або ж навіть психологію раба, громадянського інфантилізму, вкрай низького рівня релігійної й етичної культури тощо.

2. *Хронологічну (історичну) зброю*, яка є засобом впливу на суспільну свідомість, на інформацію хронологічного порядку, послідовність фактів та явищ, їх взаємозв'язок. Результатом застосування цієї зброї, або так званих «історичних» війн, є інформаційна, моральна ліквідація всіх національних героїв та видатних людей, знищення історичної пам'яті, історичних традицій народу і зведення його до категорії неісторичних.

3. *Фактологічну зброю* – інформацію прикладного характеру: релігію, ідеологію, політичні міфи, виборчі технології, технології маніпуляції свідомістю за допомогою засобів масової інформації тощо. Результатом застосування цієї зброї може бути розкол нації та підрив історичних основ, духовної цілісності народу, його дезорієнтація й дезорганізація.

4. *Лінгвістичну зброю*, яка є засобом впливу за допомогою мови і засобом як спілкування, так і контролю, оскільки мовленнєва форма дає змогу передавати інформацію та спростовувати її. Мовний чинник безпосередньо впливає на зміну освітніх моделей (Shevchenko, 2007: 126-132).

Перебіг сучасної російсько-української війни вказує на особливу небезпечність інформаційно-психологічної зброї як переважно латентних засобів ведення протиборства. Анексія Криму, військовий конфлікт на Донбасі – це наслідок цілеспрямованого впливу інформаційної війни. Зокрема, Спеціальна європейська група по боротьбі з фальшивими прокремлівськими повідомленнями аносувала про більш ніж 5 тисяч випадків російської дезінформації з 2015 року, з них близько 2 тис. стосувалися України. Протягом десятиліть Росія свідомо створювала навколо себе пояс нестабільності в Нагірному Карабасі, Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії (Hetmanchuk, 2017: 298).

Важливим складником інформаційної зброї є *інформаційно-психологічні операції* (ІПСО), які тлумачаться фахівцями як різновид інформаційних операцій, проведення яких передбачає використання на практиці складної сукупності узгоджених, скоординованих і взаємопов'язаних форм, методів і прийомів психологічного впливу. ІПСО передбачають проведення політичних, військових, економічних, дипломатичних і власне інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на конкретну людину чи групи людей з метою впровадження в їх середовище чужих ідеологічних і соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки, трансформації в потрібному напрямку їх настроїв, почуттів, волі (Informatsiina bezpeka (sotsialno-gravovi aspektu), 2010).

Основними суб'єктами проведення ІПСО є керівництво іноземної держави; спецслужби іноземних держав та її агентура; засоби масової інформації (іноземні та підконтрольні вітчизняні); неурядові організації (іноземні й підконтрольні вітчизняні); інтернет-ресурси; населення загалом чи окремі соціальні групи; політична, фінансово-економічна, наукова, культурна еліта; політичні чи військові лідери; релігійні діячі; окремі особи, відповідальних за ухвалення тих чи інших рішень (Informatsiina bezpeka: kontrmanipulyativni stratehii, 2005).

Запорукою успіху однієї з інформаційно-психологічних операцій Росії в Україні, так званої «русской весни» в Криму, було ретельне планування та підготовка, надпотужний інформаційний вплив країни-агресора. Робота з кримським населенням розпочалася ще у 2000-х і перейшла в активну фазу після Помаранчевої революції. Втілення фінальної частини відбувалося за часів В. Януковича, а Майдан лише вніс корективи щодо старту анексії. Основними меседжами російських телеканалів тих часів були «Потяги дружби», «Правий сектор», «Беркут» захистив Крим», «Київ заборонив російську мову», «Кримська самооборона» та «Військова форма, яку можна купити у будь-якій крамниці». Ці російські наративи потрапили на підготовлену свідомість і дали гіркі плоди, як-от недовіра до влади своєї країни, невіра навіть власним очам, упевненість у діях «доброго царя» Путіна, референдум та ейфорія «Кримнаш».

В Донбасі Росія використала проти України низку підричних соціальних технологій: 1) технологію поділу України на «народні республіки»; 2) технологію створення кримінального натовпу; 3) технологію заколоту і захоплення влади в містах; 4) технологію «референдуму»; 5) технологію «живого щита» тощо.

Навіть після розведення військ і певного затишшя на фронті з 2019 р., інформаційні війни не стихали ні на секунду. Російське телебачення та російська «фабрика тролів», або «ольгінці», упродовж багатьох років щодня генерували потік негативної інформації за визначеними темами. Сотні «експертів» писали і нині пишуть статті, ведуть блоги й коментують події в соціальних мережах.

Основними *методами* інформаційно-психологічного впливу на свідомість та поведінку особи (суспільства), є дезінформування, пропаганда, диверсифікація громадської думки, психологічний тиск, поширення чуток.

Зокрема, російські ЗМІ для ведення інформаційної конфронтації активно використовують наступні *прийоми*:

1. *Пряме спростування*. Українські та зарубіжні політичні лідери неодноразово з 2014 року робили гучні заяви про присутність російських військ в

Україні та використання зброї російськими військовими на окупованих територіях Донбасу. Ці заяви поширювалися і у російських ЗМІ, проте у резюмуючій частині вказувалося, що «міжнародними спостерігачами жодного разу не було помічено присутності російських військових на території Донбасу».

2. *«Блискуче узагальнення»* стосувалося інформації про регулярну гуманітарну допомогу Україні зі сторони Росії. За задумом, це мало слугувати піднесенню патріотизму в Росії та єднанню колишнього радянського народу.

3. *Підтасовка фактів* здійснюється в російських ЗМІ постійно. Починаючи з 2014 року, російські ЗМІ не висвітлювали інформацію про участь РФ у військових діях на Донбасі задля формування думки у російських громадян про непричетність Росії до «українського конфлікту», який стався, за їхнім баченням, через внутрішньополітичні помилки під впливом колективного Заходу. Навесні 2022 року, після звільнення Київщини та Чернігівщини від російської навали, весь світ став свідком військових злочинів російської армії проти цивільного населення. Репортажі про руйнації після ракетних обстрілів та поховання вбитих жителів Бучі, Гостомеля, Ірпеня, Чернігова та інших міст та містечок Київщини, Чернігівщини в російському політикумі та медіапросторі назвали постановочними.

4. *Навішування ярликів*. Наративи російських ЗМІ та політикуму зформували у масовій свідомості російського суспільства образ українців як «бандерівців», «нацистів», «фашистів», «бандитів», «мафії», «маріонеток Заходу» тощо. Росіяни, завдяки пропаганді, впевнені, що це не Росія напала на Україну, а Сполучені Штати ведуть війну проти Росії, діючи через третю сторону – Україну.

5. *Посилання на авторитет* активно використовується у російських ЗМІ. Заяви президента РФ, інших представників вищого політичного керівництва сприймаються громадянами Росії як істина в останній інстанції. У поєднанні з іншими прийомами пропаганди здійснюється маніпулятивний вплив на масову та індивідуальну свідомість російського суспільства.

6. *Переписування історії* як маніпулятивний прийом використовується не тільки в ЗМІ, але й у науковому та освітньому середовищі. У російському суспільстві простежується бажання привласнити історію Київської Русі. Так, у нових підручниках з історії, які вишли друком після 2015 р., вже немає згадки про Київську Русь, йдеться лише про Давню Русь як колиску російської держави; в них виключено поняття «монголо-татарського ярма», згадується лише про залежність руських земель від ординців. Показовою є й стаття «История Украины» у російській Вікіпедії. У 2022 р. в Москві вийшла друком монографія «История Украины», авторами якої є авторитетні російські історики. У передмові монографії зазначено, що назва роботи скоріше пов'язана з необхідністю визначити предмет дослідження, аніж з точністю формулювання, оскільки, як стверджують автори, Україна – штучне утворення, а отже її історії не існує. Саме такі «наукові дослідження» ідеологічно виправдовують війну РФ проти України, убивство її громадян, руйнування її міст і анексію територій.

7. *Захоплення медіапростору*. Інформаційний простір контролюється владою та спецслужбами. Інформація фільтрується та подається у «політкоректній інтерпретації».

Фахівці викоремлюють наступні етапи проведення ІПСО: планування, інформаційний привід, «розкрутка» інформаційного приводу, закріплення (*Suhestvni tekhnologii manipulyativnoho vplyvu*, 2011; Derkachenko, 2016). Складниками ІПСО, які веде Росія проти України, є фейки, дезінформація, маніпуляції, пропаганда, ботоферми. Їхня мета – посягти зневіру, навіяти думку, що легше здатися, ніж воювати. І оскільки кожен українець уже майже рік моніторить перебіг подій у своїх смартфонах, надважливою у протидії ворогу стає медіазагартваність. Одним із способів опору і знешкодження загарбницьких планів є критичне мислення та здатність розпізнавати й реагувати на фейки та дезінформацію.

Фейки, наприклад, переважно поширюють через блоги (анонімні або

сумнівного авторства), телеграм- та ютуб-канали, фейсбук-сторінки ботів і вайберчати (Sardaryzade, 2022). Згідно результатів соціологічного дослідження, з 24 лютого 2022 р. більшість українців дізнаються новини саме з Вайбера й Телеграму, а 76,6% респондентів спочатку читали новину в месенджері, а вже потім знаходили або не знаходили її в інших ЗМІ (Mediaspozhyvannia ukrainsiv v umovakh...). Причина популярності месенджерів і соціальних мереж як майданчиків для новин очевидна: для користувачів вони безкоштовні, прості й зручні у використанні, а для медіа — доступні платформи, щоб доставити повідомлення користувачам за короткий час. Це пояснює активне поширення фейків саме у месенджерах та соціальних мережах, наслідком чого може стати не тільки спотворення картини світу, але й негативний вплив на психоемоційний стан людей, ухвалення ними емоційних рішень через надмірне психологічне напруження в умовах війни.

На думку медіаекспертів, головний механізм, яким послуговується ІПСО, — це рефлексивний контроль як спосіб змусити вас добровільно ухвалювати рішення для того, хто здійснює контроль, за допомогою донесення спеціально підготовленої інформації (Bilousenko, 2022).

Прикладом ІПСО, яка підбурювала аудиторію на емоції, є фейк Росії щодо нібито створення в Україні «брудної бомби». Міністр оборони Росії Сергей Шойгу провів телефонні перемовини з міністрами оборони Франції (Себастьяном Лекорню), Туреччини (Хулусі Акармом) і Великої Британії (Беном Воллесом), під час яких «висловив стурбованість у зв'язку з нібито можливим застосуванням Україною «брудної бомби». Міністри закордонних справ США, Франції та Великої Британії виступили зі спільною заявою, засудивши спроби Росії звинуватити Україну в готовності застосувати «брудну бомбу».

Розвідка Російської Федерації поширила дезінформацію про нібито зберігання наданого партнерами Україні озброєння та боєприпасів на території Рівненської АЕС. Метою поширення подібної інформації спецслужбами країни-терориста є зменшення військової допомоги Україні від іноземних партнерів, а також збір інформації про ЗСУ та військово-промисловий комплекс України. Особливо різко ця інформація контрастує з повідомленням українських ЗМІ про початок роботи місії МАГАТЕ на Рівненській АЕС, яка мала фіксувати будь-які загрози, що можуть спричинити військові дії. По суті, ця ІПСО російських спецслужб була спрямована на появу страху у світової спільноти щодо початку ядерної війни і була спрямована на іноземну аудиторію, щоби змусити Захід зменшити підтримку та військову допомогу Україні та повернути її до перемовин.

Зауважимо, що Росія різними методами намагається схилити Україну до переговорів, продовжуючи свій ракетний шантаж українського народу з метою змусити його вийти на майдани й вимагати від своєї влади перемовин із Кремлем. Для доведення своїх останніх «вимог» він використовує всі канали (як офіційні, так і неофіційні), фейки та пропагандистські наративи.

Так, на засіданні Радбезу ООН, присвяченому ракетним обстрілам України, представник РФ В. Небензя зазначив, що ракетні атаки триватимуть, поки Київ не займе реалістичну позицію. Прес-секретар президента Росії Д. Песков продовжує наголошувати на наративі, що влада України має всі можливості врегулювати ситуацію та припинити страждання народу, виконавши вимоги Росії. У контексті цих заяв, російські пропагандистські ЗМІ з посиланням на МЗС Росії повідомляли, що входження до складу Росії нових регіонів має враховуватися при можливому поновленні переговорів з Україною і що переговорний процес має бути «прямим», тобто без посередництва Заходу. При цьому російські ЗМІ маніпулюють тим, що війна триває досі лише тому, що Україна не хоче йти на переговори. Насправді ж, Україна вийшла з переговорного процесу ще навесні 2022 року. Головна умова для їх відновлення — повернення територій відповідно до кордонів 1991 року, але Росія не полишає спроб висувати безуспішні ультиматуми й погрози.

Прикладами дезінформації може слугувати поширення російськими медіа

повідомлень про те, що Міжнародний валютний фонд готовий надати Україні кредит (12-16 млрд. доларів), але однією з умов буде підвищення тарифів на 100-200% протягом 12 місяців. Сюди належить й публікація у швейцарській газеті «Neue Zürcher Zeite» з посиланням на двох німецьких політиків інформації про те, що під час свого січневого візиту 2023 р. до Москви Глава ЦРУ Уільям Бернс пропонував Росії 20% території України в обмін на мир. Від імені уряду США нібито було запропоновано Києву «мир в обмін на землю», а Москві «землю в обмін на мир». Метою цього інформаційного вкиду було підірвати довіру України до союзників. А по суті, Росія через швейцарське видання озвучила свої наміри і бажання. Реакція США була миттєвою: офіційне заперечення подібних інсинуацій.

Прикладом фейку та маніпуляції може слугувати поширення російськими ЗМІ у лютому 2023 р. в мережі інформації про нібито масові протести у Нідерландах проти надання зброї Україні та відновлення ферм, які збанкрутіли внаслідок санкцій проти Росії. У Нідерландах справді відбулися протести 5 лютого 2023 р., однак у вимогах демонстрантів не йшлося ні про надання зброї Україні, ні про відновлення ферм. Мета такого інформаційного вкиду очевидна – продемонструвати читачам «втому Заходу» від України.

Зауважимо, що нині використовуються як традиційні засоби впливу на свідомість людини через друковані та електронні ЗМІ й телебачення, так і апробуються засоби інформаційно-психологічного, психогенного, психоаналітичного, нейролінгвістичного, психотронного впливу через комп'ютерні мережі (Kharchenko, et al., 2017: 80-81).

Результатом планомірної тотальної брехні, розробленої ідеологами Кремля та поширюваної через всі можливі ЗМІ, стала колективна ненависть росіян до України й українців. Інформаційна війна путінської Росії проти України засвідчила готовність понад 50% опитаних росіян воювати з українцями (Ukraine i Donbas. Sotsiolohichne opytuvannia Levada – tsentru...). Результат впливу медіа-маніпуляцій на свідомість російського населення вражаючий: 89% росіян підтримують «спеціальну військову операцію» своєї країни в Україні (Konflikt z Ukrainoiu. Sotsiolohichne opytuvannia Levada-tsentru...). Найбільший рівень підтримки дій збройних сил Росії в Україні характерний для тих, хто довіряє телебаченню як основному джерелу новин – 86% і хто схвалює дії президента РФ – 85%. Показово, що здебільшого, це респонденти старші 55 років (82%), чоловіки (80%) та мешканці сіл та невеличких міст і містечок – 78% (Konflikt z Ukrainoiu. Otsinka za sichen 2023 r....). Майже тотальна підтримка росіянами війни свого уряду проти сусідньої держави є свідченням результативного використання пропаганди з одного боку, та відсутності критичного мислення – з іншого.

Показовими є соціологічні опитування в Україні. Так, у січні 2022 року було проведено опитування щодо оцінки громадянами України загрози агресії з боку Росії. Відповідаючи на запитання «Чи варто сприймати накопичення російських військ на кордоні з Україною як реальну загрозу вторгнення на територію України взимку-навесні 2022 року?» українці з різних регіонів приблизно однаково відповідали «Так, загроза є реальною» – 44,9% і «Ні, вторгнення найближчим часом не буде» – 43,7% (Otsinka hromadianamy Ukrainy zahrozy ahresii z boku Rosii...).

Оцінка українцями ситуації в країні, довіри до соціальних інститутів, політико-ідеологічних орієнтацій громадян України в умовах російської агресії продемонструвала найбільшу довіру українців до Збройних сил (96%), орієнтацію на демократичний політичний устрій (68%). Оцінюючи різні типи політичних систем, 87% опитаних українців не прагнуть відновлення Радянського Союзу (у 2021 – 69%). **Обираючи між двома моделями суспільного розвитку – європейською та російською, 70% віддають перевагу європейській моделі, лише 0,5% – російській (у 2017 р. ці показники становили відповідно 58% і 4%). Частка прихильників європейської моделі зростає із зниженням віку респондентів – від 60% серед тих, кому 60 і більше років, до 80% серед тих, кому від 18 до 29 років (Otsinka hromadianamy situatsii v kraini, dovira...).**

Результати загальнонаціонального опитування у грудні 2022 року засвідчили незламність й оптимізм українців (93% українців вірять у перемогу України у війні, сумнівається у перемозі лише 3% опитаних), рекордну підтримку вступу України до Європейського Союзу (79%). Символом боротьби українського народу проти російської агресії стала «Азовська Сталь» – 52% (Pidsumky-2022: Pid syno-zhovtym prarogom svobody!...). Отже, за рік війни українське суспільство подорослішало, навчилося розрізняти ворожу пропаганду, мислити самостійно (щоправда, не завжди критично), проте існують ще невикористані резерви для формування критичного мислення та навиків інформаційної гігієни.

Задля забезпечення надійного захисту інформаційних джерел від спотворення зацікавлених груп осіб чи країн в Україні мають бути запроваджені відповідні правові, організаційні, технічні заходи, заходи публічної дипломатії. Складовою системи протидії та захисту від інформаційно-психологічної зброї має бути моніторинг інформаційного простору на предмет виявлення інформаційно-психологічної операції.

Нагальним завданням на сучасному етапі є забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства, держави. Цьому має слугувати: 1) розробка ефективної й дієвої державної стратегії щодо забезпечення інформаційної безпеки; 2) підтримка іміджу держави, висвітлення правдивої інформації в засобах масової інформації та оптимізація їх роботи щодо забезпечення національних інтересів; 3) застосування ефективних методів протидії інформаційним впливам з боку держави-агресора; 4) здійснення теоретичної та практичної підготовки особистості задля унеможливлення деструктивного впливу інформаційних загроз; 5) обмеження присутності російських ЗМІ в Україні, що дозволить обмежити доступ деструктивного контенту до широкої цільової аудиторії та зменшити його вплив на соціальний та психологічний стан суспільства.

Одним із напрямів протидії інформаційній агресії, серед іншого, може бути оптимізація освітніх програм в загальноосвітніх закладах та університетах. На часі – включення освітніх компонент, які формують навички інформаційної гігієни та критичного мислення. Навчання здобувачів освіти основам інформаційної безпеки має підготувати молоду людину до сучасних інформаційних викликів і загроз.

Висновок. Таким чином, застосування інформаційно-психологічної зброї в умовах українсько-російської війни є складовою повномасштабної війни і становить загрозу для інформаційної безпеки як держави і суспільства в цілому, так і окремої особистості зокрема. Інформаційно-психологічна зброя має широке коло впливу: її дія спрямована як на масову, так і на індивідуальну свідомість. Всепроникнення та відносна непомітність у порівнянні з традиційними видами зброї визначають її ефективність та результативність.

З огляду на те, що домінування над противником в інформаційно-комунікаційній сфері є запорукою здобутків і перемог на інших фронтах – економічному, політичному, дипломатичному, освітньо-науковому, військово-технічному тощо, пріоритетними інтересами української держави на нинішньому етапі виступають: розвиток власного потенціалу інформаційно-психологічного протистояння, вдосконалення національної системи інформаційної протидії, проведення роботи з населенням щодо інформаційної гігієни та убезпечення від ворожої пропаганди, навчання щодо фільтрування та перевірки інформації, її критичного сприйняття та аналізу, щоб стати стійкими до зовнішніх інформаційних атак.

На часі – ефективне забезпечення інформаційної безпеки в контексті ведення інформаційно-психологічних операцій для досягнення геополітичних, економічних, інформаційних та інших переваг над супротивником. Нині цьому має прислужитися об'єднання влади й українського суспільства задля перемоги в інформаційному та військовому протистоянні з агресивним і варварським східним сусідом, адже інформаційна незалежність та інформаційний суверенітет детермінують розвиток свободи у суспільстві й державі та забезпечують їхню життєздатність.

REFERENCES

- Arzhakovskiy, A.** (2015). *Rozbrat Ukrainy z Rosiieiu: stratehiia vykhodu z pike. Pohliad z Yevropy*. Kh.: Vivat [in Ukrainian].
- Barna, O.S.** (2019). Informatsiinyi prostir Ukrainy yak chynnyk suspilnoi konsolidatsii v umovakh hibrydnoi viiny. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*, 86, 365-376 [in Ukrainian].
- Bilousenko, O.** (2022). *Shcho take informatsiino-psykholohichni operatsii i yak yikh rozpiznaty*. Retrieved from <https://cutt.ly/H7kmrdM> [in Ukrainian].
- Brzhevska, Z.M., Dovzhenko, N.M., Kyrychok, R.M., Haidur, H.I. & Anosov, A.O.** (2019). Informatsiini viiny: problemy, zahrozy protydiia. *Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika*, 3(3), 88-96 [in Ukrainian].
- Derkachenko, Ya.** (2016). *Informatsiino-psykholohichni operatsii yak suchasnyi instrument heopolityky*. Retrieved from <https://cutt.ly/97kmzrJ> [in Ukrainian].
- Dilai, A.** (2019). Viina za Ukrainu: vid informatsiinykh operatsii do priamoho vtorhnennia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhurnalistyka*, 45, 13-20 [in Ukrainian].
- Doroshko, M.** (2017). *Neoholosheni viiny Rosii proty Ukrainy u XX-na pochatku XXI stolittia: prychny ta naslidky*. Kyiv: DIA [in Ukrainian].
- Doroshko, M. & Baliuk, V.** (2018). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy pislia Revoliutsii hidnosti*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Felshtynskiy, Yu. & Stanchev, M.** (2015). *Tretia svitova: Bytva za Ukrainu*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Habro, I., Vovchuk, L. & Shevchuk, O.** (2020). Informational and Psychological Influence on Student Youth in the Conditions of the Information-Psychological War. *Journal of Educational and Social Research*, 10 (1), 56-61. <https://doi.org/10.36941/jesr-2020-0006> [in English].
- Habro, I.V. & Shevchuk, O.V.** (2021). Informatsiino-psykholohichni vplyv na suspilnu svidomist v umovakh informatsiino-psykholohichnoi viiny. *Viiny informatsiinoi epokhy: mizhtsyplinarnyi dyskurs*, 215-228 [in Ukrainian].
- Hetmanchuk, M.P.** (2017). «Hibrydna viina» Rosii proty Ukrainy: informatsiinyi aspekt. *Viiskovonaukovyi visnyk*, 27, 296-307 [in Ukrainian].
- Hoffman, F.G.** (2007). *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Virginia: Potomac Institute for Policy Studies Arlington. Retrieved from http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf [in English].
- Holovchenko, V., Doroshko, M.** (2016). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istoryko-politychne doslidzhennia*. K.: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Horbulina, V.** (2015). *Donbas i Krym: tsina povernennia*. K.: NISD [in Ukrainian].
- Horbulina, V.** (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front*. Kyiv: Folio [in Ukrainian].
- Informatsiina bezpeka (sotsialno-pravovi aspekty)* (2010). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Informatsiina bezpeka: kontrmanipuliatyvni stratehii* (2005). Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
- Informatsiino-psykholohichne protyborstvo* (2018). Kyiv: PAT «VIPOL» [in Ukrainian].
- Istoriia informatsiino-psykholohichnoho protyborstva* (2012). Kyiv: Nauk.-vyd. viddil NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
- Kharchenko, I.M., Sapohov, S.O., Shamraieva, V.M. & Novikova L.V.** (2017). Osnovni zasoby informatsiinoho protyborstva ta informatsiinoi viiny yak yavyscha suchasnoho mizhnarodnoho politychnoho protsesu. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N.Karazina. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*, 6, 77-81 [in Ukrainian].
- Kherpen, M.** (2015). *Viiny Putina. Chechnia. Hruzii. Ukraina*. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
- Khiroaki, K.** (2016). *Zrozumity Donbas*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Khoroshko, V. & Khokhlachova, Yu.** (2016). Informatsiina viina. ZMI yak instrument informatsiinoho vplyvu na suspilstvo. *Bezpeka informatsii*, 22 (3), 283-288 [in Ukrainian].
- Khoroshko, V. & Khokhlachova, Yu.** (2019). Informatsiina viina. Zakhyst vid destruktivnykh informatsiino-psykholohichnykh vplyviv. Chastyna 2. *Bezpeka informatsii*, 25, 18-23 [in Ukrainian].
- Kislov, D.V.** (2013). *Informatsiini viiny*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].
- Konflikt s Ukrainoiu. Osenka za yanvar 2023 g. Sotsiolohicheskii opros Levada-tsentra 26.01-31.01.2023. Retrieved from <https://cutt.ly/V7kWCtJ> [in Russian].

- Konflikt s Ukrainoiu. Sotsiolohicheskii opros Levada-tsentru 24.03-30.03.2022. Retrieved from <https://cutt.ly/E7kW88Y> [in Russian].
- Kravchenko, N.** (2022). Informatsiina skladova yak kliuchovyi aspekt hibrydnoi viiny. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 4, 106-118 [in Ukrainian].
- Kurban, O.V.** (2017). *Informatsiini viiny u sotsialnykh on-lain-merezhakh*. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
- Kuzio, T.** (2017). *Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and Crime*. Toronto: Published in association with the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto [in English].
- Libicki, M.C.** (1995). *What Is Information Warfare?* Center for Advanced Concepts and Technology Institute for National Strategic Studies National Defense University. Retrieved from <https://cutt.ly/67kEkIR> [in English].
- Lytvynenko, O.V.** (2000). *Spetsialni propahandystski ta psykholohichni kampanii*. Kyiv: Satsanha [in Ukrainian].
- Lytvynenko, O.V.** (2003). *Informatsiini vplyvy ta operatsii*. Kyiv: Satsanha [in Ukrainian].
- Lyzanchuk, V.** (2019). Zhurnalistska pravda i postpravda v konteksti hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhurnalistyka*, 45, 323-334 [in Ukrainian].
- Mahda, Ye.V.** (2015). *Hibrydna viina – vyzhyty i peremohty*. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
- Maruta, N.O. & Markova, M.V.** (2015). Informatsiino-psykholohichna sytuatsiia yak novyi vykyk suchasnosti: stan problemy ta napriamky yii podolannia. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii*, 3 (84), 21-28 [in Ukrainian].
- Mccuen, J.** (March-April 2008). *Hybrid Wars. Military Review*. Retrieved from <https://cutt.ly/f7kEoGh> [in English].
- Mediaspozhyvannia ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoi viiny. Opytuvannia OPORY. Retrieved from <https://cutt.ly/17kE4pM> [in Ukrainian].
- Moroz, Yu. & Tverdokhib, Yu.** (2016). Informatsiino-psykholohichni operatsii v umovakh vedennia hibrydnoi viiny. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*, 38, 97-105 [in Ukrainian].
- Ofitsynskiy, Yu.** (2018). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina*. Uzhhorod: «Rik -U» [in Ukrainian].
- Oleksiienko, S. & Androshchuk, O.** (2019). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia obrazu voroha yak skladovoi hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Psykholohichni nauky*, 2, 182-198 [in Ukrainian].
- Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni orientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen-zhovten 2022 r.). Sotsiolohichne opytuvannia tsentru Razumkova. Retrieved from <https://cutt.ly/S7kRdKo> [in Ukrainian].
- Otsinka hromadianamy Ukrainy zahrozy ahresii z boku Rosii (sichen 2022 r.). Sotsiolohichne opytuvannia Tsentru Razumkova. Retrieved from <https://cutt.ly/Y7kRkd8> [in Ukrainian].
- Panchuk, D.M.** (2022). Zbroia informatsiina. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Retrieved from <https://cutt.ly/u7kRcFi> [in Ukrainian].
- Perepelytsia, H.M.** (2015). *Ukraina-Rosii: viina v umovakh spivisnuvannia*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- Pidsumky-2022: Pid syno-zhovtym praporom svobody! (hruden 2022 r.). Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia, provedenoho Fondom «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva spilno z sotsiolohichnoiu sluzhboiu Tsentru Razumkova za pidtrymky prohramy MATRA z 13 po 21 hrudnia 2022 roku. Retrieved from <https://cutt.ly/17kRRSm> [in Ukrainian].
- Pocheptsov, H.** (2016). *Suchasni informatsiini viiny*. Kyiv: Kyievo-Mohyl. akad. [in Ukrainian].
- Pocheptsov, H.** (2016). *Smysly i viiny: Ukraina i Rosii v informatsiini i smyslovii viinakh*. Kyiv: Kyievo-Mohyl. akad. [in Ukrainian].
- Sardaryzade Sh.** (2022). Yak feiky pro viinu v Ukraini zbyraiut miliony perehliadiv u TikTok. Retrieved from <https://cutt.ly/s7kRXsI> [in Ukrainian].
- Savchenko, S.V. & Kurylo, V.S.** (2018). Molod yak zhertva nespriyatlyvykh chynnykyv sotsializatsii v umovakh hibrydnoi viiny na Skhodi Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 1, 47-54 [in Ukrainian].

-
- Shevchenko, M.M.** (2007). Metodolohichni zasady analizu mizhderzhavnoho protyborstva. *Nova paradyhma*, 68, 125-133 [in Ukrainian].
- Shore, M.** (2018). *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution*. New Haven, CT & London: Yale University Press [in English].
- Suhestyvni tekhnolohii manipulyatynoho vplyvu* (2011). Kyiv: Vipol [in Ukrainian].
- Ukraina i Donbas. Sotsiolohicheskii opros Levada – tsentra 17.02-21.02.2022 g. Retrieved from <https://cutt.ly/S7kTyjf> [in Russian].
- Wilkie, R.** (2009). Hybrid Warfare. Something Old, Not Something New. *Air & Space Power Journal*, 23 (4), 13–17. Retrieved from <https://cutt.ly/z7kTaFg> [in English].
- Zvezdova, O. & Vakaliuk, O.** (2022). Stratehiiia zabezpechennia kiberbezpeky v hibrydnii viini. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XX*, 4, 82-90 [in Ukrainian].